

VẤN ĐỀ LƯƠNG TÂM TRONG KỊCH SÊKHỐP

ĐỖ HỒNG CHU

Sêkhốp — nhà viết kịch có nhiều đóng góp nhằm đời mới nghệ thuật, cho sân khấu gần gũi tối đa với cuộc sống.

Xung đột trong kịch Sêkhốp thường nhiều sắc thái, phát triển trên nhiều bề mặt. Cơ sở của xung đột là những mâu thuẫn của cuộc sống Nga cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX, của các tầng lớp, các giai cấp trước những chuyển biến lớn của thời đại. Đồng thời mỗi vở kịch đều có mạch ngầm trữ tình, đều từ những sinh hoạt nhỏ nhất hàng ngày nâng lên những khái quát nghệ thuật lớn. Cũng thế Gorki xác định kịch Sêkhốp là «hài kịch trữ tình». Xung đột bên ngoài, thấy, gắn liền với xung đột bên trong, thâm kín, lặng lẽ diễn biến trong tâm hồn mỗi nhân vật. Trong lúc giao tiếp với chung quanh mỗi nhân vật lại sống xung đột bên trong, với tâm trạng của mình. Ở đây tiếng nói lương tâm có trò quan trọng.

Nhân vật tự vấn lương tâm, một mình với lương tâm, thành thực với chính mình, trần trụi tìm hiểu sự thật. Lương tâm không cho phép lảng tránh, trốn chạy; lương tâm buộc phải suy nghĩ, phải trả lời. Lương tâm giúp các nhân vật nhận ra cuộc sống trống rỗng, tầm thường và đồng thời nhận ra sự cần thiết phải có những thay đổi lớn. Trong truyện *Phúc bồn tử* có đoạn nói về «người gõ cửa đánh thức lương tâm»: «Cần phải làm sao để cứ ở ngoài cửa buồng mỗi kẻ thì mãi sung sướng có một người đứng cầm búa và luôn tay gõ vào cửa nhắc nhở rằng hiện đang có những người bất hạnh, rằng dù anh ta sung sướng đến đâu sớm hay muộn rồi cuộc sống cũng sẽ cho anh ta biết thế nào là móng vuốt nó, tai họa sẽ giáng xuống đầu anh ta, đó là nghèo đói, bệnh tật, mất mát và không một ai nghe thấy, nhìn thấy anh ta, cũng giống như bây giờ anh ta khi nhìn thấy, nghe thấy một ai khác». Tác phẩm Sêkhốp thể tình lương tâm «người». Sau khi xem diễn vở kịch *Cậu Vania*, Gorki viết thư cho tác giả «Khé sao nói được cho đúng, cho rõ những cảm xúc mà vở kịch này đã gieo vào lòng tôi, nhưng khi nhìn các nhân vật tôi cảm thấy như có ai lấy một cái cửa cửa tôi ra. Răng cửa cửa đúng vào tim, tim co rúm lại, rên rỉ, nứt toác ra. Đối với tôi *Cậu Vania* là tác phẩm đáng sợ, đó là một loại hoàn toàn mới của nghệ thuật kịch». Mô típ lương tâm có trong mọi vở kịch của Sêkhốp. Những lời lẽ nghiêm nghị và trung thực của Torôphimốp trong *Vườn anh đào* đã phá tan sự yên tĩnh bình thản và giúp cho mọi người nhìn thẳng vào sự thật, chèn trách Ranhepce Lôpakhin, khuyến khích Ania. Tiếng nói lương tâm vang lên trong nỗi buồn của Torôphimốp trước thực tại nghèo đói, tối tăm, trong nỗi bất bình với trạng hiện hành bất công, vô nhân đạo, đồng thời vang lên trong niềm khát vọng

Đang tới cuộc sống mới, hoàn toàn khác, mong muốn tìm ra những biện pháp hiện thực mơ, lý tưởng. Điều quan trọng trong vở kịch là tâm trạng, là thái độ của các nhân vật đối với số phận vườn anh đào, những suy nghĩ về khu vườn những vấn đề liên quan, gắn với quá khứ, hiện tại và tương lai, gắn với cá nhân mỗi người và với nhân dân, đất nước.

Các nhân vật của Sêkhốp luôn luôn đau khổ lương tâm, khát khao hướng cái tốt, cái đẹp, cái thật, tin vào cuộc sống và con người, đấu tranh chống những gì xấu xa, độc ác, giả dối. Trong vở *Cậu Vania* bác sĩ Axtorốp cố gắng nhiều nhưng vẫn đau khổ vì bất lực trước cuộc đời dung tục, còn Voinhitch sau 25 năm mê muội tôn thờ thần tượng mới tinh ngộ, xót xa vì những năm tháng phí hoài vô ích. Mấy cô thiếu nữ nhà Prôdôrốp mong mỗi đêm ngày một cuộc đời thay đẹp để trong khi cuộc đời giống như một thứ « cỏ dại » cứ phát, trùm lấp tất cả (*Ba chị em*). Cô Ania ngây thơ, hồn nhiên nhưng trước tình biến cố đã biết định hướng và chọn được đường đi. Trong đời sống hàng ngày những người bình thường suy nghĩ, triết lý, phân tích, tranh cãi, mơ ước tình yêu, gia đình, công việc, sự nghiệp, hạnh phúc của nhân dân, tương lai nhân loại. Cuộc đấu tranh trong lòng người cứ tiếp diễn lúc mạnh, lúc yếu, lúc dài, gian khổ, dần dần xây dựng cho mình thái độ phê phán cái cũ, đoạn tuyệt dứt khoát với nó, cau đăm rời bỏ cuộc sống vô vị, tẻ nhạt ra đi, hướng tới tương lai. Đặc biệt trong thời điểm bước ngoặt của lịch sử, trước những đổi thay to lớn của đất nước, lương tâm càng đòi hỏi các nhân vật tỉnh táo hơn, nghiêm túc hơn, không tiếp tục mọi việc « như cũ » nữa và nâng mình lên tầm cao mới, tiến về phía trước. Cô Nina (*Chim hải âu*) đã vượt qua bao nhiêu thử thách trong đời sống và trong nghệ thuật để tự khẳng định con đường đã chọn. Cô Nadia (*Đầu*) bao nhiêu năm nghe anh Sasa nói điều hơn lẽ thiệt chỉ thấy buồn cười, mỉa mai con bực mình, nhưng đến trước ngày làm « cô dâu », cô mới thấy bản thân, lo lắng và nhận ra là anh Sasa nói đúng. Cô hiểu rằng cô và những người bạn của cô đang sống tẻ nhạt, vô nghĩa, cô đã gạt bỏ những ảo tưởng và bỏ nhà đi, về Pêtécbuha học tập: « Không hiểu trước kia làm sao tôi có thể sống ở đây được, tôi thật không hiểu... Ở đây tôi không thể chịu đựng thêm một ngày nào nữa. Ngày mai là tôi đi khỏi đây ». Cô Ania cũng vĩnh biệt ngôi nhà cũ, cuộc sống cũ để lên đường, lòng tràn đầy niềm hy vọng tươi sáng « cả nước Nga là vườn anh đào ». Cô hiểu rằng ngày mai còn khó khăn, còn chưa hình dung được rõ ràng, cụ thể, nhưng chắc chắn là đẹp đẽ, tốt lành, nên cô vui vẻ, náo nức ra đi. Lương tâm mách bảo, hướng dẫn cho nhân vật lựa chọn. Ở đây, « vì sao ra đi » cũng quan trọng như « đi đâu » và « đi như thế nào ». Có thể nói với sự thức tỉnh lương tâm các nhân vật đi từ bóng tối ra ánh sáng. Buồn vui, lo âu, mong chờ đều tùy theo lương tâm mỗi người. Đấu tranh lương tâm là đấu tranh giữa thiện và ác, thật và giả, mới và cũ, cuối cùng các nhân vật yêu quý của Sêkhốp làm những việc mà lương tâm trong sáng, trung thực kêu gọi. Lương tâm là sở xung đột của những người biết suy nghĩ với những quan hệ xã hội, đạo đức đương thời, là cơ sở xung đột nội tâm của mỗi người. Lương tâm là sự vận động suy nghĩ và tình cảm, làm cho con người nhận thức được sự thật của đời sống, tình cảm và chuyển biến.

Bị kịch của lương tâm, sự đau khổ, giãy vờ của lương tâm thường do nguyên nhân tội lỗi. Một số nhân vật của Puskin. Đôxtôiépki, L. Tônxtôi lo âu, thẳng thốt

vì bị tội lỗi ám ảnh, vì những việc giết chết trẻ em, đầu độc người lớn, chỉ đoạt tài sản, âm mưu dè hèn, lừa gạt nhân tâm, tội lỗi đời phong bại tục. Nhân vật ăn năn, hối hận, cầu nguyện, tự thú. Nhưng bị cáo trước tòa án thượng đế và tòa án trần gian ấy đau khổ đêm ngày vì đã nhúng tay vào tội ác, làm vẩn bẩn lương tâm.

Trong tác phẩm của Sêkhốp các nhân vật cũng đau khổ lương tâm, như nguyên nhân lại hoàn toàn khác. Họ không liên can gì đến tội lỗi, họ không gì phải sám hối, lương tâm họ hoàn toàn trong sạch. Họ tự nhận là người có dù họ không gây ra tội lỗi, họ tự nguyện chịu trách nhiệm về điều họ không là. Nhân vật Ivanốp trong vở kịch cùng tên nói: «Lương tâm tôi đau khổ ng đêm, tôi thấy tôi thật có lỗi, nhưng lỗi ở đâu quả thực tôi không hiểu». Các nhân vật sống có lương tâm, nghĩ, nói và làm theo lương tâm. Họ đau khổ lương tâm vì những lỗi lầm của cha ông, vì quá khứ lầm lạc của người khác cần phải chu bằng nỗ lực của chính bản thân họ. Torôphimốp đau khổ vì mỗi gốc cây, mỗi chiếc lá trong vườn anh đào đều thấm máu nông nô. Axtorốp đau khổ vì rừ Nga bị phá hủy, muông thú không có chỗ ở, sông ngòi khô cạn, đất đai cằn cỗi lòng người cũng trở nên trống trải, hoang tàn như thiên nhiên bị tàn phá. Họ đau khổ lương tâm vì liếc thương cho cuộc sống mỗi mọn vô ích, những Vôi nhít có thể trở thành nhà bác học, nhà văn, những cô gái hiền dịu thông minh như «ba chị em» lẽ ra phải sống một cuộc đời đẹp đẽ, có ý nghĩa. Bao nhiêu cái tốt đẹp trong cuộc đời, họ không có lỗi nhưng họ vẫn cảm nhận là người có lỗi. Điều này gợi nhớ những ngọn cỏ vô tội trong truyện *Thảo nguyên* «nó chẳng có gì nhưng vẫn van xin ai đó, tha tội cho nó và thề thốt rằng nó đau đớn khổ sao chịu nổi, nó buồn khổ và tủi thân quá»

Tóm lại lương tâm trong thế giới nghệ thuật của Sêkhốp là trách nhiệm sử—xã hội đối với cuộc sống đau khổ, bất công, mặc dầu cá nhân các nhân không có lỗi về tình trạng đó.

Lương tâm không thể đứng đưng, vô trách nhiệm mà phải đau khổ phải tiếng chỉ vì lẽ đơn giản là nó đang tồn tại, còn nếu nó thờ ơ, lạnh lùng, khó mấy may xúc động thì có nghĩa là nó thôi tồn tại.

* * *

Lương tâm nhân vật trong tác phẩm Sêkhốp gắn với lương tâm nhà văn lương tâm độc giả, khán giả trong những mối quan hệ chặt chẽ. Qua hồi ký và những người cùng thời, ghi chép và thư từ của tác giả, chúng ta thấy Sêkhốp đau khổ lương tâm, luôn cảm thấy là người có lỗi trước cuộc sống không hề thiện chung quanh mình, luôn luôn có ý thức trách nhiệm về tình trạng đó. Ông thiết tha mong mọi mọi người hiểu rõ bản thân và cuộc sống đương thời, tin rằng khi đã hiểu thì mọi người sẽ sống tốt hơn, đẹp hơn. Ông gửi gắm niềm tin và hy vọng vào các nhân vật, nhắc nhở và chờ đợi họ thức tỉnh lương tâm nhìn mọi việc bằng con mắt mới. Ông đã làm tất cả những gì có thể làm được cho hạnh phúc cá nhân của mỗi người gắn với cuộc sống lương thiện, tử hướng về tương lai tươi đẹp. Mỗi người phải chịu trách nhiệm về đất nước nhân dân và phải xứng đáng với đất nước và nhân dân.

Sêkhốp tái hiện cuộc sống trung thực với tất cả những mâu thuẫn phức tạp và những yêu cầu bức thiết của nó, đặc biệt trong những năm chuẩn bị c

ng, do đó đã thức tỉnh lương tâm mọi người, tạo khả năng đề phủ định điều y, khẳng định điều kia, phân tích và kết luận đúng đắn, khoa học. Sự thức tỉnh nhân vật gợi cho độc giả, khán giả những cảm xúc trức tình, những chọn lựa hành động theo lương tâm. Từ những câu hỏi: đúng hay sai, thật hay giả, tốt y xấu, nên làm hay không nên làm mà phát hiện, khám phá sự thật, mà ý thức ợc trách nhiệm đạo đức đối với mỗi hành vi của mình trước những người ụng quanh, trước xã hội và bản thân.

Lương tâm là vấn đề của mọi thời đại, của cuộc sống hôm nay, của đấu tranh i mới và phát triển. Sêkhốp mới nói đến lương tâm con người, cụ thể hơn là ụng tâm người trí thức trung thực, người trí thức – công dân. Mỗi giai đoạn p theo lại có những đòi hỏi mới cao hơn. Vấn đề lương tâm người cách mạng, ười đảng viên, người công dân xã hội chủ nghĩa còn ở ngoài trang viết của à văn, nhưng những điều Sêkhốp viết vẫn gợi cho chúng ta suy nghĩ về lương n và trách nhiệm đối với mỗi ý nghĩ và hành vi của mình, đối với mỗi bước mỗi khoảnh khắc quý giá trong cuộc đời chỉ có một lần của mình.

Hong Chung

THE PROBLEM OF CONSCIENCE IN TCHEKHOV'S PLAYS

The article deals on the problem of conscieince and its importance in Tche-
ov's plays. Conscience is the basis of conflicts, the movement of though and
lings, which helps men to be aware of reality, and neates changes.